

Vakcompetenties en voortgangstoetsing

Op alle lerarenopleidingen en op nog veel meer plaatsen in onderwijsland, beijvert men zich om competentiegericht te gaan werken. Die competenties moeten worden ontleend aan het beroep waarvoor men opleidt, in ons geval dus voor het beroep van leraar Nederlands. Die competenties zijn gebundeld in zogenaamde beroepsprofielen. Eén van die profielen betreft de vak- en vakdidactische kennis. En daar wringt hem nou net de schoen. Wat rekenen we nou tot die kennis, en hoe meten we de ontwikkeling van die kennis? In deze bijdrage werkt Hans Wegman een idee uit dat hij kreeg tijdens de afgelopen conferentie Het Schoolvak Nederlands.

Natuurlijk kunnen we ons gaan inspannen om een netwerk van competenties te gaan benoemen in het vakdeel van de opleiding Nederlands, en daar dan nog weer niveaus van beheersing in aan te wijzen. Maar ik denk dat we dan nog bezig zijn als er zich op onderwijsgebied al lang weer een nieuwe hausse heeft aangediend. Mijn voorstel is werk te gaan maken van voortgangstoetsing. Ik zit daar al veel langer over na te denken en heb al diverse toetsen ontwikkeld op een aantal vakgebieden. Al in de jaren tachtig (81-83) hebben we bij Nederlands gewerkt met voortgangstoetsen. We beperkten die toetsing destijds alleen tot het gebied van taalkunde en grammatica. Een matig succes, ik zeg het eerlijk. We hadden problemen met het consequent bijhouden van de resultaten door de jaren heen. Bovendien konden we de studenten op een bepaald moment niet meer voor de toetsen motiveren. Dat had alles te maken met de status die de toetsen hadden. Zolang er nog vakonderdelen waren die met een 'normale' toets werden afgesloten, bleef de voortgangstoets een vreemde eend. De student had een te lange adem nodig om het eindresultaat af te wachten. Uit onderzoek en praktijkervaring in Maastricht bleek dat

voortgangstoetsing beter werkt als je het over de hele breedte van het vak inzet en niet beperkt tot een vakonderdeel.

Wat is voortgangstoetsing?

Drie jaar lang doet een student twee maal per jaar een toets op diverse kennisdomeinen van het vak Nederlands. En dan bedoel ik hier het schoolvak Nederlands. De door mij voorgestelde domeinen zijn ontleend aan de praktijk van een docent Nederlands. De student krijgt een toetsresultaat dat is gerelateerd aan het gemiddelde van zijn jaargroep, het gemiddelde van alle studenten en indien mogelijk aan een maximaal haalbare score. De toetsresultaten worden opgenomen in het portfolio en geven zo een (opgaande) lijn aan in het beheersingsniveau in de verschillende kennisdomeinen. Ik doe geen uitspraken over verschil in kennis van een vmbo-bb- of vwo-docent. Ik ben op zoek gegaan naar (tamelijk) fundamentele kennis en inzicht die nodig zijn om taalgebruik van jezelf en je leerlingen te analyseren en te normeren. Verder naar kennis van elementaire begrippen uit de verhaalanalyse. Ik heb een aantal toetsen gemaakt die belezenheid en kennis van verhaalanalytische begrippen toetsen. Ik heb ook een aantal toetsen gemaakt die inzicht in grammaticale structuren toetsen. Van beide soorten toetsen geef ik hieronder een voorbeeld. Ik heb de toetsen inmiddels getest bij een groep eerstejaars Nederlands van de lerarenopleiding in Nijmegen en bij een groep derde- (en hogere) jaars Nederlands van de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Leerweg(leerstof)onafhankelijk

Voortgangstoetsen toetsen niet een bepaalde hoeveelheid (kort) daarvoor bestudeerde stof. Ze geven een stapje aan in de ontwikkeling van tamelijk basale kennis die voor ons (school)vakgebied van belang is. Ik heb getracht toetsen te maken die je kunt afnemen zonder dat mensen eerst materiaal hoeven te bestuderen. Toetsen die enige informatie geven over een aantal tamelijk basale stukjes kennis/inzicht/vaardigheid, die ze in hun leven hebben opgedaan zonder dat ze precies kunnen aangeven in welke cursus of opleiding dat is gebeurd. Toetsen die zouden kunnen aangeven

in welke vakonderdelen men zich dan wel of niet (of voor een deel) zou moeten verdiepen.

Belezenheid/verhaalanalyse

Van een docent Nederlands verwacht je dat ze iets met verhalen kan. Ik heb een aantal fundamentele verhaalbegrippen in vragen gegoten en die gesteld bij een viertal niet helemaal willekeurig gekozen verhaalfragmenten. De vragen naar publiek, genre, perspectief en tijd stammen uit onze praktijk van de cursussen verhaalanalyse en jeugdliteratuur. De vragen naar de oorsprong en de herkenning van fragmenten heb ik opgenomen, omdat je mag verwachten dat de antwoorden daarop een afspiegeling zullen zijn van iemands toegenomen belezenheid.

1. Welke van de volgende fragmenten komen uit jeugdboeken? Waaraan merk je dat?
Beantwoord bij ieder fragment:
2. Wat voor soort verhaal is het? (gevoelens, spanning, probleem, etc.) Waardoor merk je dat?
3. Door wiens ogen wordt het verhaal verteld?
Waardoor merk je dat?
4. In welke tijd speelt het verhaal? Waaraan merk je dat?
5. In welke tijd zou het verhaal geschreven zijn?
Waaraan merk je dat?
6. Zijn een of meer van de verhalen jou bekend?
Welke?

De hitte ligt over de stad heen, hangt zwaar in de straten, nestelt zich op de binnenplaatsen en vult de bekrompen kamers van de achterhuizen met een broeierige warmte. Onder de daken is het nog heter; daar neemt de hitte vorm aan, kreunt en steunt en fluistert in het balkwerk, maakt je ook 's nachts nog ongedurig en benauwd. Telkens schrikt Hans wakker, kijkt gejaagd ademend het zolderkamertje rond en probeert weer te slapen. Sluimerend ziet hij droombeelden, maar ze volgen elkaar veel te snel op om ze duidelijk te kunnen onderscheiden. In de ochtendschemering kan hij dan helemaal niet meer slapen. Klaar wakker staart hij naar het plafond en denkt aan de dag die voor hem ligt. Martha slaapt nog. Ondanks de warmte heeft ze de deken tot haar kin opgetrokken, trekt weer haar babygezicht. Zo doet ze sterk denken aan het meisje dat ze eens was, aan de zus met wie hij

kon stoeien of knuffelen, kon kibbelen of met wie hij samen geheimpjes verzong. Zachtjes staat Hans op, loopt maar het open raam en kijkt naar de nog stille binnenplaats. De stank van de vuilnisbakken komt omhoog.

De Tijd is een wonderlijk iets,' zei de klokkenmaker. 'Je kunt hem laten aanwijzen door grote en kleine wijzers - uren, minuten, seconden. Vandaag de dag ook zonder wijzers, digitaal, wat wel eens ongedachte, onverwachte en misschien onaangename gevolgen zou kunnen hebben. O ja.' Hij zweeg even. Hij was een ouderwetse klokkenmaker, die nog in staat was stokoude wekkers, van overgrootvaders geërfde horloges en antieke uurwerken te repareren. 'Raderwerk of kwarts,' zei hij, 'analoog of digitaal... de Tijd zelf vang je niet. Die staat niet stil, zoals deze klok waar ik mee bezig ben. De Tijd gaat, zoals men zegt, voorbij. Toekomst wordt heden, heden wordt verleden...' De student knikte. Ook hij dacht, net als de klokkenmaker, vaak na over de Tijd, speciaal over de tijd die voorbij is: het verleden. Hij studeerde geschiedenis aan de universiteit. In het huis van de klokkenmaker had hij sinds kort een kamer gehuurd, en hij kwam graag bij hem in de werkplaats. Daar babbelden ze samen, of ze boomden diepzinnig, omringd door allerlei klokken.

Op een woensdagmiddag in December, toen het donker weer was, probeerde ik een gootpijp aan de achterzijde van het huis los te wrikken; het lukte echter niet. Ik verbijzelde toen met een hamer enige dunne takken van de ribesboom op een paaltje van de tuinheining. Het bleef donker weer.

Ik kon niets meer bedenken om te doen en begaf me naar Dirk Heuvelberg. (Deze had, zover als mijn herinnering reikte, naast ons gewoond. Hij kon, toen hij vier jaar oud was, nog niet praten; tot zijn derde jaar had hij op handen en voeten gelopen. Ook weet ik nog hoe hij, toen we klein waren, op gestrekte armen en benen op onze keukendeur kwam aanrennen; zijn komst kondigde hij door gegil aan. Als hij daartoe werd uitgenodigd at hij paardevijgen van de straat. Later kon hij zich nog altijd snel op handen en voeten verplaatsen en hij sprak nog niet gemakkelijk. Hij vertelde graag, met zekere trots, dat zijn tong te lang was en te los op de riem zat; ter staving van deze bewering maakte hij er hevige knallen mee. Ook op die herfstmiddag, in de achterkamer van zijn huis sprak hij nog steeds moeilijk en onduidelijk, met struikelende woordstoten. Hij was klein van stuk gebleven. Ik was toen elf jaar oud.) Voetje voor voetje, met één hand tastend voor zich

uit, zocht Michiel zijn weg over het verharde fietspad, dat naast het karrenpad liep. In zijn andere hand droeg hij een katoenen tas, met twee flessen melk erin. 'Nieuwe maan én zwaar bewolkt,' mompelde hij. 'Hier moet de boerderij van Van Ommen zijn.' Hij tuurde naar rechts, maar hoe hij zich ook inspande, hij zag niets. De volgende keer gá ik niet meer als ik de knijpkat niet mee krijg, dacht hij. Dan zorgt Erica maar, dat ze om half acht thuis is. 't Is geen doen zo. De gebeurtenissen gaven hem gelijk. Hoewel hij niet sneller liep dan een halve kilometer per uur, stootte hij met de tas tegen een van de paaltjes die hier en daar stonden, zodat de boerenwagens niet over het fietspad konden rijden. Verdorie! Voorzichtig voelde hij met zijn hand. Nat! Een van de flessen was gebroken. Wat zonde van die kostelijke melk. Danig uit zijn humeur, maar nog behoedzamer dan eerst, ging hij verder. Mensenlief, wat zie je weinig als het zo donker is. Vijfhonderd meter van huis was hij en hij kende bij wijze van spreken iedere steen. En toch zou hij de grootste moeite hebben om voor achten binnen te zijn.

De antwoorden van de studenten heb ik 'gewaardeerd' op een vijfpuntsschaal .

De student slaagt erin het publiek (jeugd of niet) correct aan te wijzen	1	2	3	4	5
De student kan het genre verantwoord benoemen	1	2	3	4	5
De student kan het perspectief verantwoord benoemen	1	2	3	4	5
De student kan het verhaal verantwoord in de tijd plaatsen	1	2	3	4	5
De student kan aangeven in welke tijd het verhaal geschreven is	1	2	3	4	5
De student kan aangeven uit welke verhalen de fragmenten afkomstig zijn	1	2	3	4	5

Spelling- en grammaticale regels

Er is ook grammaticale kennis aan te wijzen, die tamelijk fundamenteel is en die zich in de loop van de opleiding kan ontwikkelen. Het onderscheid tussen een klank en een letter, belangrijk bij veel spellingregels, blijkt in de praktijk nog niet zo eenvoudig te verwerven. Ook het woordaccent speelt een rol bij sommige spellingregels; het is tevens van belang bij lezen (bijvoorbeeld van gedichten).

Het aanwijzen van 'fouten' in een geschreven tekst en het formuleren van grammaticale regels lijkt tot de basistaken van een docent Nederlands te horen. De formulering ervan mag in deze toets in eigen woorden. Ten slotte ontkom je niet aan een fundamenteel stukje inzicht in zinsbouw.

Dat levert de volgende toetsvragen op:

1. Klank-letter

Uit welke klanken bestaan de volgende woorden. Geef de klanken aan met /.../.

bv. Bal, /b/ /a/ /l/.

Gebruik, indien ze je bekend zijn, tekens van het fonetisch alfabet. Zo niet, probeer dan zo goed mogelijk de klank met jou bekende tekens weer te geven, bv. vrolijk, /v/ /r/ /oo/ /l/ /u/ /k/

Schip, Pannenkoek, Enschede, Longkanker, Hond, Duizendtal, Handdoek, Kastje, Actie, Knuppel

Test bij 7 eerstejaars lerarenopleiding: 5 goed (van 10)

Test bij 6 derdejaars Nederlands RU: 8.84 goed (10)

2. Woordaccent

Verdeel deze acht woorden in vier paren. Doe dat op basis van het woordaccent.

	Test bij 7 eerstejaars lerarenopleiding;	Test bij drie derdejaars Nederlands RU
Publiek:	2,14	2,33
Genre:	2,28	2,66
Perspectief:	2,86	3,33
Tijd:	2	3
Oorsprong:	1,37	2,66
Herkenning:	1,5	1,66

Drietrapsraket
Bagagerek
Luisterproces
Verhuisdozen
Milieuschandaal
Muitersbende
Verslaggever
Waterschade

Test bij 7 eerstejaars lerarenopleiding: 1,57 goed (van 4)

Test bij 6 derdejaars Nederlands RU: 4 (4)

3. Foutenanalyse

Hieronder een dictee gemaakt door een 23-jarige man met een lees- en spellingprobleem. Haal de fouten eruit en deel die in in ten minste drie categorieën. Geef die categorieën een zinvolle naam.

In de Volkskrant van 7 december stond een advertentie van de werkgroep geneeskundigen, waarin de leden verklaarde te weigeren zich volgens de noodwet geneeskundigen te laten registreren. Zij weigeren dit om dat zij vinde dat georganiseerde medische zorg na een kernoorlog een elusie is. De noot wet houdt volgens hen deze elusie in stand en komt dus neer op je zelf en de samenleving voor de gek houden. Wij stemmen in met deze opvatting en willen in deze brief aan geven wat wij wel als zinvolle medische zorg zien.

Test bij 7 eerstejaars lerarenopleiding: 1,86 goed (van 3)

Test bij 6 derdejaars Nederlands RU: 2.25 (3)

4. Grammaticale regels

Meervoudsregel

kníe kníeën
catégorie catégoríeën
koloníe koloníeën
carrosseríe carrosseríeën
bacteríe bacteríeën

Formuleer de regel waardoor in het ene geval het meervoud -en krijgt en in het andere geval -n.

Groot/grote

een groot huis
het grote huis
grote herrie
een grote vent
grote huizen

Formuleer de regel waardoor je in het ene geval 'groot' krijgt en in het andere geval 'grote'.

Niet/geen

Sander heeft geen zin.
Sander ziet het niet zitten
Niet Peter, maar Sander.
Ik kom niet, Peter, zegt Sander.
Geen Sander gezien vandaag.

Formuleer de regel die bepaalt of je 'niet' dan wel 'geen' gebruikt.

Test bij 7 eerstejaars lerarenopleiding: 0,57 goed (van 3)

Test bij 6 derdejaars Nederlands RU : 2.5 (3)

5. Samengestelde/enkelvoudige zin

Welke van de volgende zinnen is/zijn enkelvoudig (bevat maar een gezegde)?

1. Thuisgekomen troffen we een enorme puinhoop aan in de woonkamer.
2. Dat hebben we Jasper ondanks alle goede bedoelingen niet duidelijk kunnen maken.
3. Hij dacht vast dat het wel losliep met de puinhoop.
4. Hij reageerde als volgt.
5. Wat bedoelen jullie nou eigenlijk?
6. Ik heb niets anders gedaan dat wat kranten in smalle reepjes gesneden.
7. Daarna heb ik die reepjes met lijm en zaagsel ingesmeerd.
8. Dat zaagsel had ik uit het konijnenhok gehaald, net als de vastgekoekte konijnenkeutels.
9. De konijnen zijn toen ontsnapt, maar die heb ik nog proberen te vangen.
10. Helaas zitten ze nu ook ergens in de kamer verstopt.

Test bij 7 eerstejaars lerarenopleiding: 6,29 goed (van 10)

Test bij 6 derdejaars Nederlands RU: 8,17 (10)

Ieder half jaar zou ik de studenten een toets in dit 'format' willen voorleggen. De resultaten worden afgezet in een schema. Het levert een lijn op die uiteindelijk voorwerp is van beoordeling (assessment). Het bleek niet moeilijk in korte tijd een flink aantal varianten op deze toetsen te maken.

Ook op het gebied van lees- en schrijfvaardigheid lijkt het niet al te ingewikkeld dit soort toetsjes te ontwikkelen. Mocht er nog een *Moer* verschijnen, dan zal ik daarin verslag doen van mijn pogingen in die richting.

Adressen auteurs

Maike Arts
Maanstraat 23
6543 VR Nijmegen

Monic Breed
SLO
Postbus 2041
7500 CA Enschede

Theun Meestringa
SLO
Postbus 2041
7500 CA Enschede

Piet-Hein van de Ven
ILS
Postbus 9103
6500 HD Nijmegen

Hanny Vermaas
Jezuitenlaan 11
6522 MC Nijmegen

Hans Wegman
Instituut voor Leraar en School Nijmegen
Oude Graafseweg 128
6543 PV Nijmegen

Aankondigingen

Studiedag meertaligheid

Op donderdag 28 april organiseert de Nederlandse vereniging voor Toegepaste Taalwetenschap Anéla haar jaarlijkse Voorjaarsstudiedag, met als thema "Meertaligheid zonder meer? Maatschappelijke en individuele aspecten in onderzoek, onderwijs en beleid". De dag vindt plaats bij de Letterenfaculteit van de Universiteit Utrecht, Drift 21. De studiedag wordt opgezet rond een aantal symposia, met de volgende onderwerpen:

- Het meten van meertaligheid
- Taalpolitiek en taalonderwijs in de multiculturele samenleving
- Meertaligheid in voor- en vroegschoolse educatie
- Tweetalig voortgezet en hoger onderwijs
- Tolkproblematiek
- Meertaligheid in de (nieuwe) media
- Meertalige vaardigheden & taalontwikkeling
- Codewisseling en talen in contact

Voor meer informatie: www.anela.nl

President Venetiaan geeft startsein voor verrijkte Taalunie

President Venetiaan gaf op 12 januari in Paramaribo het startsein voor een intensieve samenwerking tussen de Republiek Suriname, Vlaanderen en Nederland in Taalunieverband. De gebeurtenis werd bijgewoond door de ministers van onderwijs van Nederland en Suriname, te weten de ministers Van der Hoeven en Sandriman. Vlaams minister van Cultuur, Anciaux, werd vertegenwoordigd door de heer Van Grembergen, voormalig Vlaams Cultuurminister. In de daarop volgende dagen organiseerde de Taalunie een congres over Onderwijs in en van het Nederlands in Suriname. Tijdens dit congres besprak de Taalunie met Surinaamse (praktijk)deskundigen hoe ze zinvolle initiatieven kan ontplooiën om dit onderwijs te ondersteunen. De uitkomsten van de discussies vormen de basis voor een meerjarenwerkplan voor het onderwijs in Suriname.

Meer informatie over de samenwerking tussen Suriname, Vlaanderen en Nederland in